

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

Osmanlı Devleti'nin Barut Muhafazasında Koyun Derisi

Sheepskin in Gunpowder Preservation in the Ottoman Empire

Sibel ORHANKAZI¹ ve Selahattin ÇOMÇALI²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kars, sibelorhankazi@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3327-7949>

² Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, cselahaddin@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0009-4646-2263>

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
13.05.2025

Kabul/Accepted:
19.11.2025

DOI:

10.18069/firatsbed.1698246

Anahtar Kelimeler

Koyun, Deri, Debbâğ, Ordu, Barut.

Keywords

Sheep, Leather, Debbâğ, Army, Gunpowder.

ÖZ

Osmanlı Devleti, ordunun lojistik ihtiyacını karşılamak, askeri gereksinimler için kaynak üretmek ve mevcut kaynakları korumak amacıyla büyük bir çaba harcamıştır. Bu bağlamda Osmanlı savunma sisteminin önemli bir unsuru olan barut ve barutun muhafazası için gerekli baruthaneler büyük öneme sahipti. Koyun derisi, Osmanlı Devleti'nde çeşitli kullanım alanları ile özellikle barutun muhafazasında dikkat çeker. Bunun yanı sıra koyun derisi, gemilerin daha dayanıklı hale getirilmesi, devlet yazışmalarında evrakın korunması ve ciltlenmesi, günlük hayattaki eşyaların yapımı gibi amaçlarla da kullanılmıştır. Ancak koyun deri imalatı oldukça zahmetli bir süreç olup sadece merkezi bölgelerde üretilmiş ve ihtiyaç duyuldukça belirli ücretler karşılığında temin edilmiştir. Bu çalışmanın amacı, özelde koyun derisi genel olarak koyun derisinin Osmanlı Devleti'ndeki yerini incelemek, kullanım alanlarını ortaya koymak ve koyun derisi üretimi hakkında genel bir bakış açısı sunmaktır. Çalışma 1650 ve 1800 yılları arasındaki dönemi kapsamakla birlikte ana kaynak olarak Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nden temin edilen vesikalar, İSAM yayınları, telif eser ve makalelerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

ABSTRACT

The Ottoman Empire made great efforts to meet the logistical needs of the army, to produce resources for military needs and to protect existing resources. In this context, gunpowder, which is an important element of the Ottoman defense system, and the gunpowder houses necessary for the preservation of gunpowder are of great importance. Sheepskin, with its various uses in the Ottoman Empire, attracts attention especially in the preservation of gunpowder. In addition, it was also used to make ships more durable, to protect and bind documents in state correspondence, and to make items in daily life. However, the production of sheepskin leather was a laborious process and it was only produced in centralized regions and supplied as needed for a certain price. The aim of this study is to examine the place of sheepskin in particular and sheepskin in general in the Ottoman Empire, to reveal its areas of use and to provide a general perspective on sheepskin production. The study covers the period between 1650 and 1800 and is based on documents obtained from the General Directorate of State Archives, İSAM publications, copyrighted works and articles.

Atıf/Citation: Orhankazi, S. ve Çomçalı, S. (2026). Osmanlı Devleti'nin Barut Muhafazasında Koyun Derisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, 1, 415-428.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Sibel ORHANKAZI, sibelorhankazi@gmail.com

1.Giriş

Başta Anadolu ve Balkanlar olmak üzere birçok coğrafi sahada uzun süre varlık sürdüren Osmanlı Devleti, kuruluş ve gelişim aşamalarında çeşitli kültür ve medeniyetlerle karşılaşmıştır. Bu kültür ve medeniyetlerden elde edilen bilgilerin dönemin teknolojisine göre kullanılması ve geliştirilmesi günlük yaşamın kolaylaştırılması açısından önemlidir. Türklerin hayvancılık alanında tecrübelerine sahip olması, bulunulan coğrafyanın elverişli şartları ve Osmanlı tebaasının geçim kaynağı olması nedeniyle yoğun olarak koyun ve evcil hayvan beslenmiştir. Bu açıdan Osmanlı Devleti'nin genel itibarıyla ekonomisi tarım ve hayvancılığa, büyük oranda ise koyun yetiştiriciliğine dayanmaktaydı. Bununla birlikte Osmanlı ordusunun savaş hazırlıkları ve savaş için kullandığı güzergâhlarda halktan askerin gıda ihtiyaçlarını gidermek için koyun satın alınmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Balkan Harbi'ne kadar, sefere çıkan Osmanlı askerlerinin en temel gıda maddesi olarak koyun etinin kullanıldığı bilinmektedir (Ateş, 2020: 293).

Koyun, yalnızca gıda maddesi olarak değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin vergi gelirleri arasında yer alan resm-i ganem adıyla bilinen koyun vergisiyle de önemli bir ekonomik kaynak oluşturmuştur. Ganem resmi, Fatih kanunnamesine göre; üç koyundan 2 akçe alınır iken daha sonra 2 koyundan bir akçe alınmak suretiyle uygulanırdı (Emecen, 1988: 478). Osmanlı Devleti'nin resmi ganem uygulamasında sancak ve vilayetlere göre farklılık söz konusuydu. Limni adalarında koyun başına 1 akçe, Vidin sancağında üç koyundan 1 akçe alınmaktaydı. Sis (Kozan) sancağında, Kayıtbay Kanununa göre bir koyundan 1 Halebî akçe, Urfa'da ise Akkoyunlu Uzun Hasan kanunda yüz koyundan vergi olarak bir koyun ve 2 Osmânî akçe alınmaktaydı (Gabor, 2003: 550).

Osmanlı Devleti'nde tebaanın gıda ihtiyacı ve ordunun lojistiğinin yanı sıra sağladığı gelir açısından Anadolu ve Rumeli kırsalında, özellikle konargöçer aşiretler eliyle küçükbaş hayvancılık yapılmış ve başta İstanbul olmak üzere devletin stratejik merkezlerine koyun gönderilmiştir. Bunun yanında koyunun derisi de çeşitli alanlarda yıllar boyunca kullanılmıştır. Deri kelimesinin dil kullanımı günümüzde bu şekilde kullanılsa da kelime geçmişte Türk toplulukları arasında teri/tiri olarak ifade edilmektedir (Bozkurt, 1994: 174-175). Kâmûs-ı Türkî'de kelime درى olarak yazılmakta, insan ve hayvan bedeninin setr ve bütün bedenini ihâtâ eden kabuk şeklinde tanımlanmaktadır (Sâmi, 2017: 608). Kimya biliminin sunduğu imkânlardan da yararlanmak suretiyle deri birçok aşamadan geçerek günlük kullanıma sunulmuştur. Postun yıkanması, kıllarının ve parazitlerinin temizlenmesi, sepilemek olarak adlandırılan yani tabaklaması süreçlerinden geçen deriler havuzlara yatırılıp birçok işleme alınarak hazır hâle getirilmiştir (Kütükoğlu, 2018: 233-432). Bu şekilde deri kullanımı başta ayakkabı, giyim kuşam eşyalarının bazı bölümlerinde, kırba, atların koşum takımları, halkın yiyecek ve içeceklerini saklama aracı olarak oldukça yaygın hale gelmiştir. Tereyağı, bal, pekmez gibi ürünlerin bozulmadan uzun süre korunmasında yine deri maddesinden yararlanılmıştır (Bozkurt, 1994: 174-175). Bunun yanında halk tedavilerinde, özellikle Mersin'deki Bektaşî Türkmenler arasında ve Sivas'ta çocukların güçlenmesi hususunda deri kullanılmıştır (Acar, 2018: 33-46). Deri, kitapların ciltlenmesinde de uzun süre kullanılmış ve ciltçilik adında bir meslek grubunu ortaya çıkarmıştır (Tekin, 1994: 176-178). Ayrıca askerlik hizmetinde ve devlet dairelerinde deri maddesi sıklıkla aranan ürünlerden biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nde debbağlık olarak bilinen dericilik, başta başkent İstanbul olmak üzere birçok merkezde önemli bir iş kolu olmuştur. Dericilik başta Edirne, Bursa, Kayseri, Tokat, Ankara, Diyarbakır ve Urfa gibi taşra şehirlerinde geniş yer bulmaktaydı. Osmanlı Devleti askerî sahasında kullanımından dolayı derilerin ihracatı zaman zaman yasaklanmıştır (Kütükoğlu, 2018: 233-432). Hatta Osmanlı Devleti'nde o kadar önemli hale gelmiştir ki koyunun kadı nezaretinde başka bir yere satışı ile tedariki ve sayısı sözleşme ile taşraya fermanlar gönderilerek kontrol altında tutulmuştur (Binark, 1994: 39).

Bu çalışmanın amacı koyun ve koyun derisinin öneminden hareketle Osmanlı'daki kullanımı hususuna dikkat çekmektir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde lojistik ve askeri ihtiyaçlarla ilgili pek çok çalışma olsa da derinin bu alandaki işlevi ile ilgili veriye az rastlanır. Çalışmada hedeflenen esas husus arşiv kayıtlarında yer alan koyun derisinin özellikle barut muhafazasındaki yeri ve önemini ortaya çıkarmaktır. Çünkü koyun derisinin tarihsel gelişimi ve kullanım alanları, Osmanlı toplumunun ekonomik yapısı ve sosyal ilişkileri üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Bu çalışma, koyun derisinin tarım ve hayvancılıkla olan ilişkisini, Osmanlı Devleti'nin ekonomik sürdürülebilirliğine katkısını ve bu malzemenin farklı alanlardaki işlevselliğini detaylandırmayı hedeflemektedir. Koyun derisinin askeri lojistikteki yeri, Osmanlı ordusunun savaş hazırlıkları sırasında bu malzemeden nasıl yararlandığı ve barut muhafazası gibi kritik alanlardaki işlevinin araştırılması çalışmanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Bu çalışma, Osmanlı dönemi tarım, hayvancılık ve askeri stratejileri üzerine yeni bilgiler sunarak tarihsel bir perspektif kazandırmaktadır. Çalışmada özellikle Osmanlı Devleti'nin askeri gücünün desteklenmesi dışında deri işçiliği ve debbağlık mesleğinin tarihsel önemi de ele alınarak, bu mesleklerin günümüzdeki durumu değerlendirilmiştir. Koyun derisinin ekonomik değerinin ve sosyal işlevinin anlaşılması, günümüzdeki hayvancılık ve deri sanayisi için önemli bir referans oluşturmaktadır. Çalışma, koyun derisinin ekonomik katkıları, vergi gelirleri ve pazar dinamikleri üzerine de bilgiler sunmaktadır.

Osmanlı ordusunun savaş taktikleri ve mühimmat kullanım aşamasında koyun derisinden yararlandığı ile ilgili bilgiler, askeri tarih alanında önemli bir katkı sağlamaktadır. Çalışmada barutun muhafazası, gemi inşası ve diğer askeri ihtiyaçlar konusundaki uygulamalar detaylandırılmaktadır. Osmanlı toplumunda koyun derisinin sağlık alanındaki kullanımı da geleneksel tedavi yöntemleri ve halk hekimliği açısından değerlendirilmektedir. Koyun derisinin çeşitli hastalıkların tedavisindeki rolü ve halk arasındaki inanışları ise günümüze kadar sürmektedir. Günlük yaşamda koyun derisinin kullanımı, zanaat ve el sanatları açısından da büyük bir öneme sahiptir. Derinin giyim kuşam, ev eşyası ve diğer günlük ihtiyaçlar açısından sağladığı faydalar, Osmanlı toplumunun kültürel ve sosyal yapısını anlama açısından önem arz eder. Bu bağlamda, koyun derisinin kültürel ve ekonomik etkileri, toplumsal gelenekler üzerindeki rolü ve deri işleme süreçleri gibi konular da detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma, Osmanlı Devleti'nde koyun derisinin çok yönlü kullanımını ve tarihsel bağlamda önemini ortaya koyarak hem akademik literatüre hem de kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Çalışma, Osmanlı arşiv kayıtları, lügat taraması ve konu ile ilgili yazılmış makale ile kitaplar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Başkanlık Osmanlı Arşivi başta olmak üzere, telif eserler ve konu ile ilgili makalelerden yararlanılmıştır.

2.Osmanlı Devleti'nde Dericilik

Dericilik insanlık tarihinin bilinen en eski uğraş alanlarından biridir. Hayvan derilerinin esneklik, dayanıklılık ve koruyuculuk gibi işlevleri besi ve evcil hayvan yetiştiriciliğinin yanı sıra dericilik ile ilgili meşguliyette önemli bir yer edinmiştir (Kartal, Tozun, 2022:561). Eski Anadolu tarihinde Asur Ticaret Kolonileri Dönemi olarak adlandırılan ve M.Ö. ikinci bin yılın ilk çeyreğini kapsayan dönemde, Anadolu'da ticareti yapılan ve Anadolu ürünleri içinde yer alan önemli mallara deri (post) de eklenir. Ancak deri diğer mal ve ürünler gibi düzenli ve sistemli üretim aşamalarına tabi bir ürün ya da hammadde değildi. Çünkü deri sadece küçükbaş ve büyükbaş hayvanların kesilmesi ya da hastalık ile diğer nedenler sonucunda elde edilen bir üründü. Bu nedenle bir dizi işlemle geçmekteydi (Erol, 2022: 91, 92).

15. ve 16. yüzyıllarda merkezden kasabalara kadar yayılarak önemli meslekler arasındaki yerini alan ve deri işletmeciliği anlamına gelen debbağlık (Arslan, 2021: 96) Osmanlı Devleti ekonomisi ve esnaf teşkilatının saç ayaklarından birini oluşturmaktaydı. Özellikle 18. yüzyılda debbağhaneler askeri ve sivil ihtiyacın temini noktasında malzeme üretiminde büyük çaba sarf ediyordu (Tekin, Karakaya, 2021:5). Çünkü debbağlık, barut muhafazasının ilk ve en önemli safhasını oluşturuyordu. Dericilikte en önemli unsur kurulan debbağhanelerin suya yakın olmasıydı. Osmanlı Devleti'nde debbağlık; Diyarbakır, Bursa, Kayseri, Urfa, Konya ve deri işlemeciliğinde şöhret kazanmış olan Tokat'ta yapılmaktaydı (Kütükoğlu, 2018: 233-432). Osmanlı'nın payitahtı İstanbul'da bulunan önemli debbağhaneler; Yedikule, Kasımpaşa, Tophane, Üsküdar, Eyüp debbağhaneleri idi. Buralarda deriler özenle temizlenir, işlenir ve kullanıma hazır hale getirilirdi. Derilerin debbağhanelere temini kasaplar, koltukçular, celepler ve tüccarlar vasıtası ile yapılmaktaydı. Burada dikkat çeken husus, kasapların derileri en yakın debbağlara satma şartının olmasıydı. Koyun derisinin kasaplardan alınmasına dair ücretleri belliydi. Ancak fiyat koyun kırkım dönemlerine göre değişiklik gösterebiliyordu. Derinin temizlenmesi ve kullanılabilir duruma getirilmesi için bazı aşamalardan geçmesi gerekirdi. Bunlar ıslatma, kireçleme ve samalama ve perdant işlemiydi. ıslatma işlemi derinin esnekliğini artırmak ve gevşetmek için yapılırdı. Deri, üzerindeki kanın ve tuzun ayrışması amacıyla suyla ıslatılırdı. Eğer bu aşama iyi yapılmazsa, kalitesiz ürün elde edilirdi. Kireçleme işleminde ıslatılan deriler, kireç kuyularına atılırdı. Bu işlem, derinin yağlarını eritmek ve şişmesini sağlamak için gerçekleştirilirdi. Kılların dökülmesi ve derinin şişmesi bu aşamada sağlanırdı. Kireçten çıkarılan deriler, fazla kirecin alınması için suya atılır ve temizlenmek üzere üzerine kül eklenirdi. Sama kireçten çıkarılan derilerin yumuşamasını sağlamak için uygulanan bir işlemdi. Bitkisel (un, kepek, saman) ve hayvansal (hayvan gübreleri) olmak üzere iki tür sama bulunmaktadır. Birincisi sepilme işlemiydi. Derinin korunmasını sağlayan debagat (Kubbealtı Lügatı, 2025) işlemi, tanen

içeren maddelerle yapılırdı. Tanen meşe, çam ve söğüt gibi ağaçların yapraklarında ve kabuklarında bol miktarda bulunan bir maddedir. İkincisi perdant işlemydi. Bu işlem debagat sonrası deride kalan tanenin çıkarılması aşamasıydı. Bu aşamada deriler su havuzlarında yıkanır ve fazlalıklar tıraş edilerek işleme süreci tamamlanırdı. Bu aşamalar, derinin işlenmesi sürecinin temel bileşenleriydi ve her bir aşama kaliteli bir ürün elde etmek için büyük öneme sahipti (Büğüş, 2001: 13).

İşlenmesi ve temin edilmesi zorluğunun yanı sıra savaş malzemelerinin korunmasında hayati bir rol oynadığı için derilerin yurt dışına çıkarılması yasaklanmıştır. Ancak 19. yüzyılda deri ihracı yasaklarının kaldırılması, debbağ esnafını yabancı tüccarlarla rekabet etmek zorunda bırakmış ve bu durum yerel ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Ham derilerin yüksek fiyatlarla satın alınması, debbağhanelerin ekonomik açıdan zorlanmasına neden olmuş ve deri ticaretinin dinamiklerini değiştirmiştir (Kütükoğlu, 2018: 233-432). Osmanlı Devleti'nde deri, savaş malzemelerinin korunmasında kritik bir işlev gördüğünden diğer savaş malzemeleri gibi yurt dışına çıkarılması yasak olan maddeler arasında yer almıştır. Ancak yasağa rağmen deri yurt dışına kaçak olarak çıkarılmaktaydı (Akdağ, 1949: 512). Osmanlı Devleti, deri kaçakçılığını önlemek için çeşitli emirler yayımlayarak derilerin yüksek fiyatlarla tüccarlara satılmasını ve yurt dışına çıkarılmasını engellemeyi amaçlamıştır. Çünkü debbağlar, hayvan postlarını olduğu gibi satın alıp, böylelikle deri üzerindeki yün ve kıllardan da para kazanmaktaydı. 15. yüzyıldan başlayarak 18. yüzyıl ortalarına kadar en parlak devrini yaşayan dericilik, zamanla gerilemeye başlamıştır. Tanzimat'tan sonra Osmanlı dericiliğinde büyük bir gerileme yaşanmıştır. Yabancı tüccarlar, ham derileri yüksek fiyatlardan satın almaya başlayınca debbağ esnafı işleyecek deri bulmakta güçlük çekmiştir. Bu aynı zamanda debbağların para kazanacakları yün ve kıllardan da mahrum kalmalarına neden olmuştur (Arslan, 2021:95).

3.Geçmişten Günümüze Derinin İşlevi ve Kullanım Alanları

Göçebe toplumların günlük hayatlarının bir parçası olan deri, Türklerde birçok alanda kullanmıştır. İlk insanların deriyi örtünme, barınma ve temel ihtiyaçlarda kullandığı bilinmektedir. Derinin tabaklanmasıyla ilgili ilk bilgilere, Mısır'ın erken dönem hanedanlıklarına ait belgelerde rastlanmaktadır. Bu belgelerde, deri işleme yöntemleri ve hayvan derilerinin korunarak çeşitli amaçlarla kullanılmasına dair veriler yer almaktadır. Mısırlılar, deriyi giysi, ayakkabı, zırh ve diğer günlük eşyalar yapmak için kullanmışlardır. Zamanla, deri tabaklama teknikleri gelişmiş ve derinin farklı kültürler tarafından kullanımı benimsenmiştir. Yahudilerin kitabı Talmud'da derinin işlenmesinde çalışan debbağların toplumun en alt seviyesinde oldukları kabul edildikleri, tabakhanelerin kötü kokması ve tabakhane çalışan debbağların her ne kadar iş günü sonunda temizlenseler de üzerlerinin pis kokmasından dolayı toplu ibadet ve festivallere katılmaktan menedildikleri ve kısa bir dönem için de olsa bu işi yapanların daha yüksek görevlere getirilmediği öğrenilmektedir. Talmud, dünyanın ne attarsız ne de debbağsız olabileceğini söyler ve birincisi için "ne mutlu", ikincisi için ise "ne yazık" der. Talmud'a göre evlenmeden önce başlamış olsun olmasın kişilerin hayvan dışkıyı satmaları ve bu işlerle uğraşmaları boşanma sebebiydi. Bununla beraber dericilik ile ilgili işler Araplarda da gelişmişti. Hz. Muhammed zamanında Taif, Medine ve Mekke'de derinin işlenmesi tabaklanması işi çok ustaca yapılırdı. Habeşistan'a hicret eden sahabilerin iadesi için Hz. Muhammed'in Habeşistan kralı Necâşi'ye gönderdiği hediyeler arasında tabaklanmış derilerin olduğu ve Habeş kralının en çok beğendiği hediye deriler olduğu bilinmektedir. Araplar derinin tabaklanması için karaz adında bir ağacın meyvesini ve yaprağını büyük değirmenlerden öğütürerek kullanmakta ve dericilikte çölde yetişen daha başka ağaç ve otlardan, nar kabuğu ile şaptan da faydalanmaktaydılar. Kırmızı kökleri olan ve ertâ' adı verilen bir kum bitkisiyle tabaklanmış derilere me'rût, ertî veya edimmartî denilmekteydi. Cahiliye devrinde derinin kullanım alanı çok fazla olduğu için kurulan panayırda deri çok önemli bir ticaret malıydı (Bozkurt, 1994: 174-175). Anadolu'da Selçuklular döneminde dericilik zanaatı önemli bir gelişim göstermişti. Selçuklular döneminde deri, giysi, dekorasyon, koşum takımı, çizme ve ayakkabı yapımında yaygın olarak kullanılmaktaydı. Selçuklularda sayısız çeşitlilikte deri eşya üretilmiştir. Bu dönemde üretilen eserler hem sanatsal hem de tasarım açısından Osmanlı döneminde de varlığını sürdürmüştür (Kartal ve Tozun, 2022: 560-572). Ayrıca deri, geleneksel el sanatlarında ve günlük yaşamda oldukça önemli bir malzeme haline gelmiştir. Özellikle çadır yapımında ve buna ilave olarak, ayakkabı, mest ve çizme gibi giyim eşyalarında hem estetik hem de işlevsellik açısından yaygın olarak kullanılmıştır. Eyer ve koşum takımlarında, hayvanların taşımacılık ve tarım işlerinde kullanılmasında deri, sağlığıyla büyük bir avantaj sunmuştur. Ev eşyası döşeme alanında ise, deri ürünleri hem lüks hem de dayanıklı seçenek olarak öne çıkmıştır. Deri işçiliği ile zanaatkarların ustalığı birleştiğinde hem estetik hem de

fonksiyonel açıdan zengin ürünler ortaya çıkmıştır. Bu sebeplerle Selçukludan Osmanlıya intikal eden deri kullanımını Anadolu toplumunda kültürel ve ekonomik açıdan önemli bir yere sahiptir. Günümüzde Mersin Torosları'nda yaşamını hayvancılıkla devam ettiren yörükler, Türkistan'dan kalma bir gelenek olarak hâlâ tereyağı, tulum peyniri, otlu peynir, akçakatığı gibi ürünlerin saklanmasında deriyi özenle işleyip gıdaların sağlıklı ve uzun süre bozulmasını önlemek amacı ile kullanımına devam etmektedirler (Bozkurt, 1994: 174-175).

Sanatın bir parçası olma ve gıda muhafaza etme işlevinin dışında evrak saklama için de koyun derisi hayati öneme sahipti. Osmanlı Devleti'nin Kanunî Sultan Süleyman döneminden günümüze ulaşan defter serileri, Osmanlı bürokrasisinin dosyalama usulü olarak defter sistemini benimsediğini açıkça ortaya koymaktadır. Divanlarda alınan kararlar mühimme, maliye, ruûs, tahvil ve kayd-ı divân gibi defterlere titizlikle kaydedilmiştir. Alt birimlere ait evraklar, aylık torbalara yerleştirilerek bir yıl içinde biriken belgeler, daire adı ve yılı belirtilerek deri kaplı sandıklara konulmuş ve gerektiğinde başvurmak amacıyla mahzenlere kaldırılmıştır. Bu kayıtların muhafazası, ciltleme işlemi ile gerçekleştirilmiştir (BOA Rehberi, 2010: 29). Cilt, bir mecmua veya kitabın yapraklarını dağılmadan ve sırası bozulmadan korumak için tasarlanan bir kapaktır. Arapça'da deri anlamına gelen bu terim, ciltlerin genellikle deriden yapılmasından kaynaklı olarak kullanılmıştır. Ciltleme, kitap yapraklarının yıpranmasını önleyerek hem koruma hem de estetik bir işlev üstlenmekteydi. Osmanlı Devleti, 15. yüzyıldan itibaren dericilik faaliyetlerinin gelişmesiyle birlikte Kur'an-ı Kerim ve diğer kitapları korumak amacıyla deri ile ciltleme uygulamalarına yönelmiştir. Balıkesir'in Bor ilçesinde bulunan Halil Nuri Bey İlçe Halk Kütüphanesi'nde sergilenen 16. yüzyıla ait Osmanlı dönemi cilt örnekleri, bu geleneğin somut bir yansımasını sunmaktadır (Samat, 2023: 321-339). Cilt örneklerinde en önemli malzeme deri olup, bu örneklerde genellikle koyun derisine rastlanır (Arıtan, 1993: 552-557).

Koyun derisinin ordu, gemicilik, evrak saklama, defter ciltleme kullanım alanlarının dışında sağlıktaki işlevi de söz konusudur. Osmanlı toplumunda çeşitli hastalıkların tedavisinde koyun dersinden yararlanılmıştır. Bunun örneklerine Anadolu'nun her tarafında rastlamak mümkündür. Mesela Mersin'de, zafiyet geçiren ya da verem olduğu düşünülen hastalar, yeni kesilmiş koyun derisine sarılmaktadır. Bu uygulama, hastalık belirtilerini hafifletmek amacıyla uygulanıyordu. Muğla'daki Bektaşî Türkmenlerinde, özellikle "gelişemeyen, cılız çocuklar" için benzer bir yöntem uygulandığı görülür. Öncelikle yeni kesilen koyun, keçi veya dana derisi tuzlanarak çocuk çıplak bırakılır ve kafası dışarıda kalacak şekilde deri ile sarılırdı. Bu şekilde çocuk bir saat kadar bekletilirdi. Bu uygulama ile çocuğun vücudundaki pis kanın emilerek iştahının açıldığı ve derisinin güzelleştiği gözlemlenmiştir. Sivas Kangal'da ise ezilme, burkulma ve kırık gibi vücut travmalarında yeni kesilmiş koyun derisi ile ekşimiş hamur ya da bol tuzlu suda kaynatılmış keçe sarılırdı. Bu uygulama, travmanın etkilerini hafifletmek amacıyla yapılmaktaydı. Korkuteli'nde, hastaların morarma ve çürükler sebebiyle koyun veya keçi derisi ile sarıldığı bilinir. Edirne yöresinde ezik tedavisi için hastanın ezilen yerine "yeni yüzülmüş koyun derisi" sarılıyordu. Bu uygulama, yaraların hızla iyileşeceği umuduyla yapılmaktaydı. Kars ve Iğdır taraflarında romatizmalı hastalar, siyah erkek koyun derisine sarılmaktaydı. Bu, romatizma gibi kronik rahatsızlıkların tedavisinde geleneksel bir yaklaşım olarak görülmektedir. 16. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da kopyalanmış olan Envâ'-ı Emrâz (Çeşitli Hastalıklar) adlı tıp yazmasında ise şu satırlar dikkat çekmektedir: "Her kimün ki boş yerleri ağrısa, kurd yemiş koyun derisini ağrıyan yerün üzerine koyasın eyüdüdür ve ol deriden kuşak eyleye kuşana eyüdüdür" (Acar, 2018: 33-46).

Geleneksel ve ekonomik olarak koyun derisinin gıda muhafazasındaki işlevi de büyüktür. Günümüzde Doğu Anadolu yaylalarında ve özellikle Kars civarında tulum peynirinin uzun süreli muhafazası koyun derisi ile mümkün olabilmektedir. Hammaddesi koyun derisi olan tulumda muhafaza edilen peynirler Kars ve yöresinde serin yerlerde tutularak uzun süre bozulmadan ve tadı değişmeden kullanılabilir. Bu nedenlerle çeşitli sosyo-ekonomik şartlara bağlı olarak gerileme olsa da koyun yetiştiriciliği Kars ve çevresinin hâlâ önemli uğraş alanlarından birini teşkil eder (bkz. Görsel 1; Görsel 2).

Görsel 1: Baharda beslenen koyunlar, Kars 2025 (Sibel Orhankazi çekimi).

Görsel 2: Peynir muhafaza edilen koyun derileri, Kars 2025 (Sibel Orhankazi çekimi).

4.Osmanlı Devleti'nin Barut ve Varil Muhafazasında Koyun Derisi

Osmanlı Devleti'nde koyunun malî olarak vergisinden, gıda maddesi olarak et ve sütünden yararlanılmakla birlikte; derisinin, birçok alanda kullanıldığını görür. Bu alanlar içerisinde en önemlisi barutun taşınması ve muhafazası için kullanılmış olmasıdır. Nitekim barut özellikle 1600 yılında Avrupa orduları ve donanmaları için savaşın ana malzemesiydi (Solak, 2018: 285). Bu açıdan barut Osmanlı askeri stratejisi için de önem taşımaktaydı. Barut güherçile, ağaç kömürü ve kükürtün birleşmesi ile meydana gelen yanıcı bir maddedir. Osmanlı Devleti barutu ilk defa 1389'da Kosova Savaşı'nda kullandığı toplar için kullanmıştır. Osmanlı ordusu zaman içerisinde hızla barutu savaşlarda çok yönlü olarak top atımları, lağımcılar tarafından surların altlarına kazılan tünellerin patlatılmasında ve daha ilerleyen zamanda ateşli silahlarda kullanmıştır. Budin baruthanesinde barutun saklanması için varillerin kullanıldığı ve taşınma esnasında bu varillerin deri keseler ile çuvallara konulduğu bilinmektedir. Bu yöntemi Macarlar da kullanmışlardır. Macarların 1553'te Zigetvar kalesinde barutu deriden yapılmış çuvallarda sakladığı bilinmektedir (Gabor, 2003: 550).

Osmanlı Devleti'nde barut, teslim süresi boyunca Baruthane-i Âmire'deki mahzende saklanıyordu. Barutun bozulmadan korunabilmesi için variller koyun derisi ile kaplanarak istif ediliyordu (Gölen, 2006: 186). Daha sonrasında ihtiyaç halinde koyun derisine sarılmış varillerde muhafaza edilen barut gerekli yerlere naklediliyordu. Barutun muhafaza edilmesi, barut koyulan fiçilerin tamiri ve barutun taşınması için debbağhâne lerdin (debbağhâne örneği için bkz. Görsel 3) deri alındığı ile ilgili arşiv kayıtları mevcuttur. Eylül 1685 tarihli bir arşiv vesikasında 800 adet koyun derisinin Mora'ya gönderilmesi maksadıyla Cebehâne-i Âmire dairesine yazı yazıldığı tespit edilmiştir (BOA, AE. SMMD. IV, 86/10244). Bu derilerin gönderilip gönderilmediği ile ilgili veri olmasa da kayıtlar Mora'nın önemi açısından oldukça kıymetlidir. Osmanlı Devleti açısından Mora yarımadası, Yunanistan'ın güneyinde, Korint Boğazı ile anakaraya bağlanan stratejik bir bölgeydi. Geçmişte Bizans, Venedik, Cenova ve Fransa gibi devletlerin hakimiyet mücadelesi yaşanan bu bölge, Akdeniz'deki ticaret ve hac yolları açısından önemli bir kavşak noktasıydı. Ancak Mora yarımadası, 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamaya başlamasıyla birlikte Venedik Cumhuriyeti'nin hedefi haline gelmiştir. 1684 yılında, Osmanlı'nın Karadağ ve Dalmaçya'daki kayıplarının ardından Venedikliler, Mora'ya sefer düzenlemeye karar vermişlerdir (Metz, 2022: 12). Osmanlı Devleti savaş öncesinde askerin gıda, giyim teçhizat ve cephanesini güçlendirmiştir. Yukarıda temas edilen vesikadan da anlaşılacağı üzere bölgede yaşanacak savaş durumu öncesi Osmanlı Devleti barutun muhafazası için deri gibi kıymetli ve kullanışlı bir üründen yararlanmak istemiştir. Nitekim barut muhafazası Baruthâne-i Âmire'nin askeri açıdan en öncelikli meseleleri arasında yer almıştır. Baruthâne-i Âmire, şehremini baruthanesi'nin 1698 yılında büyük bir yangın sonucu kullanılamaz hale gelmesi nedeniyle 1700'lerin başında üretime başlamıştır. Baruthâne-i Âmire, 1796

yılında Azadlu baruthânesi'nin kurulmasına kadar geçen süre zarfında, Osmanlı Devleti'nin en önemli barut üretim fabrikalarından biri haline gelmiştir (Gölen, 2002: 248-265). Baruthanede üretilen barutun depolanması ve orduya sevki sırasında, barutun nem, sıcaklık gibi faktörlerden etkilenecek şekilde bozulmaması için koyun derisinden yararlanıldığına dair belgeler mevcuttur. Osmanlı arşivindeki bir kayıta 1770 yılında baruthane-i Âmire'nin mahzenlerinde bulunan siyah barut varillerinin sarılması için ferman-ı âli gereğince hassa kasabbaşısı¹ tarafından 4.520 adet koyun derisinin alındığı tespit edilmiştir (BOA, TSMA. E, 432/36 H 21).

Görsel 3: 1842-1918'de Üsküb'te Vardar Nehri üzerinde bir debbağhâne.
(<https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/Fotograf/90623.0023c.jpg>)

Bender Kalesi de Osmanlı Devleti'nin koyun derisi temin ederek siyah barut nakletmek üzere olduğu önemli yerlerden biriydi. Bilindiği üzere Bender I. Süleyman tarafından Boğdan'a düzenlenen seferde fethedilmiştir. Bender'in 13 Nisan 1584 tarihli kayıtlarda Silistre Sancağına² bağlı olduğu, daha sonra ise bağımsız bir sancak haline geldiği bilinmektedir. Tatar askerleri Turla nehrini geçmeleri esnasında Rus askerlerinin ağır saldırıları altında kaldıkları için Kırım Hanlığı, I. Süleyman'dan bir kale yapmasını arzu etmişlerdir. Bunun üzerine Bender kalesi yapılmıştır. Evliya Çelebi Bender kalesinde tahtalar ile örtülü 12 adet kule olduğunu, bu kulelerin her birinde 5'er, 6'şar balyemez toplarının olduğunu seyahatnamesinde belirtmiştir. Bender kalesinin zaman içerisinde tamir ve eksikliklerinin giderilmesi için merkezden bütçe ayrıldığı bilinmektedir. Ayrılan bütçenin bazı paşalar tarafından farklı yerlere harcadığı tespit edilmiştir. Bender kalesi 17. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı topraklarının Ruslara karşı savunulmasında önemli bir konuma sahipti. II. Katerina'nın tahta geçmesi Osmanlı Devleti'nin Ruslara karşı önemli kayıplar verildiği bir dönemdi (Fedakâr, 2019: 15-19). 1737 yılında Bender kalesine siyah barut nakletmek ve yeniden inşa olunan mahzenlerin üzerlerini düşmanın saldırılarından korumak için, ordu Kasabbaşısı Recep Efendi tarafından 3.897 adet ham koyun derisi alınmıştır. Alınan koyun derileri ile barut mahzenlerinin üzerlerinin kapatılması sağlanmıştır (BOA, AE. SMHD. I, 212/16752).

Koyun derisi, barut mahzenlerinin üzerlerinin kapatılması, siyah barutun muhafazası ve naklinin yanı sıra özellikle Osmanlı Devleti'nin cephanelerinde taşıma ve depolamada kullanılan varillerin tamirinde de kullanılmıştır. Diyarbakır kalesi cephanelerinde yer alan siyah barutun muhafaza edildiği varillerin tamiri için 1741'de 8'er parden 350 adet koyun derisine ihtiyaç duyulmuştur. Koyun derisi ile ayrıca tahta ve astar temini de gerekli olup varilci yevmiyesi 4 akçe 30 kuruş olarak belirlenmiştir. Bunların toplam ücretleri 151,5 kuruş 24 akçe olarak hesaplanmıştır (BOA, C.AS, 421/17480).

Osmanlı Devleti'nde bazı dönemlerde oldukça büyük miktarlarda koyun derisi satın alınmıştır. 1694 yılında Selanik baruthanesindeki barut sandıklarının sarılması için koyun derisine ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle Selanik kasaplarından olan Ömer Paşa ve Mustafa isimli kasaplardan tanesi 27'şer akçe olmak üzere 2.955 adet koyun derisine toplam 79.785 akçe verilerek alındığı görülür (BOA, İE-ADL,3-167). 1745 yılında kasap başı tarafından 19.741 adet koyun postu temin edilmiştir. Barutun güvenliğinin sağlanmasına ve saklama

¹ Osmanlı Devleti, et ihtiyacını karşılamak için mübâyaa, celebkeşân ve ondalık ağnam yöntemlerini kullanmıştır. 18. yüzyıl sonlarında, toprak kayıpları nedeniyle ondalık ağnam sistemine geçilmiştir. Koyunlar tüccarlardan 1/10 oranında fiyatlarla alınmış ve İstanbul'a getirilip kasaplara satılmıştır. Ordu ve devlet memurlarının et ihtiyacını karşılamak için kasabbaşılık idaresi kurulmuştur. Kasabbaşıma yıllık bütçe verilerek, sefere çıkan birliklerin et ihtiyacı temin edilmiştir. Üç ayrı kasabbaşı (hassa, şehir, ordu) görev yapmaktaydı. Bkz: Evren Gökçe, "III. Selim Döneminde Isparta'nın Osmanlı Ordusuna Askeri ve Lojistik Katkısı: Nizâm-I Cedîd Askeri ve Mısır Seferi Örneği", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 56 (2022), s. 187.

² Silistre Sancağı idari taksimatı için bkz. Orhan Kılıç, "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 23 (2017), s. 29-82.

koşullarının iyileştirilmesine son derece önem verilmiştir. Baruthanede kullanılan derilerden meşin, diğer deri ürünlerine göre daha ucuz ve kaliteli bir seçenek sunmaktaydı. Meşin, genellikle barut varillerinin ve güherçile fiçuların ağızlarının kapatılmasında kullanılmaktaydı. Bu nedenle, her yıl düzenli olarak meşin alımı yapılmıştır. Meşin alımında sabit bir fiyat olmamakla birlikte, meşinin ihtiyaç duyuldukça tedarik edilmesi sağlanmıştır. (Gölen, 2006: 191). 8 Mayıs 1782 tarihli arşiv belgesinde, Gelibolu baruthanesinin nâzırı olan Abdi tarafından siyah barut üretimi için gerekli derilerin temin edilmesi konusunda bir arzuhal yazılmıştır. Gelibolu'daki zenginlerden gelen derilerin yetersizliği nedeniyle bazı esnaflar postları derici esnafına aldırılmamış ve barut konulan variller postsuz kalmıştır. Bu durumun önüne geçmek için, Gelibolu kazasından gelen koyun derilerinin debbağcı esnafına piyasa değerine uygun olarak satılması talep edilmiştir. Hazine kayıtlarına göre, 1782 yılında baruthanede üretilen 1.000 kantar siyah barutun maliyeti 12 akçe olup, bu barutlar için 2.250 adet post temin edilmesi gerekmiştir. Deri sahiplerine baskı yapılmaması amacıyla, koyun derilerinin diğer esnafa satılmaması gerektiği de belirtilmiştir. 1744 yılının Rebiülevvel ayının 20. günü verilen emir daha sonra iptal edilmiştir. İptal edilen emirle ilgili olarak, 1762'de yeni bir emir verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin önemli baruthanelerine lazım olan derilerin, derici esnafına değil de farklı esnaflara satılması barutun konulduğu varillerin postsuz kalmasına neden olmuştur (BOA, C.AS, 622/26266).

Varillerin postsuz kalma nedeni postların sadece bilinmeyen esnafa satılmasına bağlı bir durum değildi. Variller, bakımsız kalan postların güve ve nem kapmalarından dolayı da zarar görebiliyor ve postsuz kalabiliyordu. Bu durum varillerde muhafaza edilen barut için tehlike arz etmekteydi. 12 Haziran 1733 tarihli bir vesikadan anlaşıldığı üzere Gelibolu'da bulunan Baruthâne-i Âmire depolarında yaklaşık on yıldan beri koyun postuyla sarılı variller güvelenme nedeniyle bozulmuş ve bu nedenle çıplak kalmıştır. Bozulan koyun derileri ve çıplak kalan variller yenileme çalışmaları kapsamında şer'i makama intikal etmek üzere incelemeye alınmıştır. Bu doğrultuda 2.800 varil yeniden koyun postuyla kaplanmıştır. Tamiri ve yenilenmesi yapılamayan 340 varil ise hurdaya çıkmıştır. Yenileme çalışması yapılan 2.800 varil yeniden koyun postuyla kaplanmış ve her bir varil için ustalık ücreti olarak toplam 89.600 akçe harcanmıştır. Tamir edilemeyen ve hurdaya ayrılan 340 varil yenileri ile değiştirilmiş ve her birinin masrafı 40 akçeden toplam 13.600 akçe harcanmıştır. Böylece toplam masraf 103.200 akçe olmuştur. Vakayı mahkemeye taşıyan husus ihmal nedeni ile postların bozulması ve bu durumda ciddi bir harcamanın olmasıydı. Baruthâne Nazırı Hacı Mehmet Ağa'nın vekil olarak tayin ettiği Ömer Hoca mahkemede bizzat bulunmuş ve sürecin ilerleyişine doğrudan tanıklık etmiştir (BOA, C.AS, 676/28398).

Osmanlı Devleti, 1683'teki II. Viyana Savaşı'nı kaybettikten sonra Karlofça ve İstanbul antlaşmalarıyla önemli toprak kayıpları yaşamıştır. Bu kayıpların askeri tesislerdeki bakımsızlık ve ihmal gibi pek çok sebebi vardır (Yalçinkaya, 2002: 762). Bununla beraber askeri malzemelerin kontrolsüzlüğü ve ihmali III. Ahmet döneminde Lale Devri'ne girilen barış süreci ile de ilgilidir. Bu süreçte Avusturya ve müttefiki olan Venedik ile imzalanan Pasarofça Antlaşması'nın ardından uzun bir barış dönemine girilmiştir (Özcan, 2003:81). Bu barış sürecinin muhtemelen askeri malzeme ve mühimmat ile bunların muhafaza edildiği mahzenlerin kontrol edilmemesinde payı vardır.

Osmanlı Devleti'nin 1733'te Gelibolu Baruthâne-i Âmire depolarında yaşanan "postsuz varil vakası", toprak kaybına sebep olan ihmallerin ve barışın verdiği rahatlık sonrası ordu tesislerinde ciddi bozulmaların devam ettiğinin göstergesidir. Yukarıda söz konusu vakada 10 yıl boyunca koyun postlarıyla sarılı kalan varillerin güve ve nem nedeniyle bozulmasının hem malzeme kaybına hem de yüksek maliyetli tamirat işlerine yol açtığı görülmüştür. Bu durum, Osmanlı bürokrasisinde denetim eksikliği ve kaynak israfının yanı sıra, uzun süreli depolama koşullarının standartlara uygun olmayışını da gözler önüne sermektedir. Bu tür vakalar, Osmanlı'nın klasik dönem idari yapısının zamanla değişen ihtiyaçlara ayak uyduramadığını ve merkezî kontrol mekanizmalarının zayıfladığını göstermektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda yaşanan askerî ve ekonomik kayıplar, benzer idari sorunlarla birleşince, devlet köklü reformlara ihtiyaç duymuştur (BOA, C.AS, 676/28398).

Osmanlı savaş ve savunma sisteminde hayati rol oynayan koyun derisinin yukarıda ifade edilen kullanım alanlarının yanında adına *kelek* denilen deniz aracının imalinde de faydası söz konusudur. Kelek imalinin süreci şu şekildedir; koyun tulumları hava ile şişirildikten sonra istenilen ebata göre yan yana dizilirdi. Etrafı ağaç parçalarıyla desteklenen üstü de hasır ya da halı ile döşenen kelekler, kürekle hareket ederdi. Ancak suyun akış hızının fazla olduğu yerlerde küreğe ihtiyaç duyulmazdı. Daha ziyade zahire ve mühimmat naklinde kullanılan bu araçlardan seyahat amaçlı da yararlanılmıştır. (Yıldırım, 2019:55) Diğer taraftan koyun derisi gemi parçalarının sağlamlaştırılmasında da önemli rol oynamıştır. Deniz ve okyanuslarda gemilerin sudan korunarak

rahat seyahat etmesi, ticaret yapabilmesi ve savaşması için yine koyun derilerinden istifade edilmiştir. Deri tulumları su geçirmezlikleri ve sağlamlıklarından dolayı geminin batmasını engellemek için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti döneminde kalyon gemilerinin inşaatı esnasında sintine tulumbasının yapımında kullanılan pistonların deriden imal edildiği bilinmektedir (Dereli, 2010: 200). Osmanlı Devleti 1700'lü yıllarda Abdurrahman Ağa ve ekibinin gemi inşası faaliyetlerinde kullanılmak üzere yaptığı alımlar kapsamında 163 kantar (9.193 kg) koyun postu temin etmiştir. Bu malzeme, gemilerin kalafatında yer alan toplam harcama içerisindeki önemli kalemlerden biridir (Polat, 2020: 162).

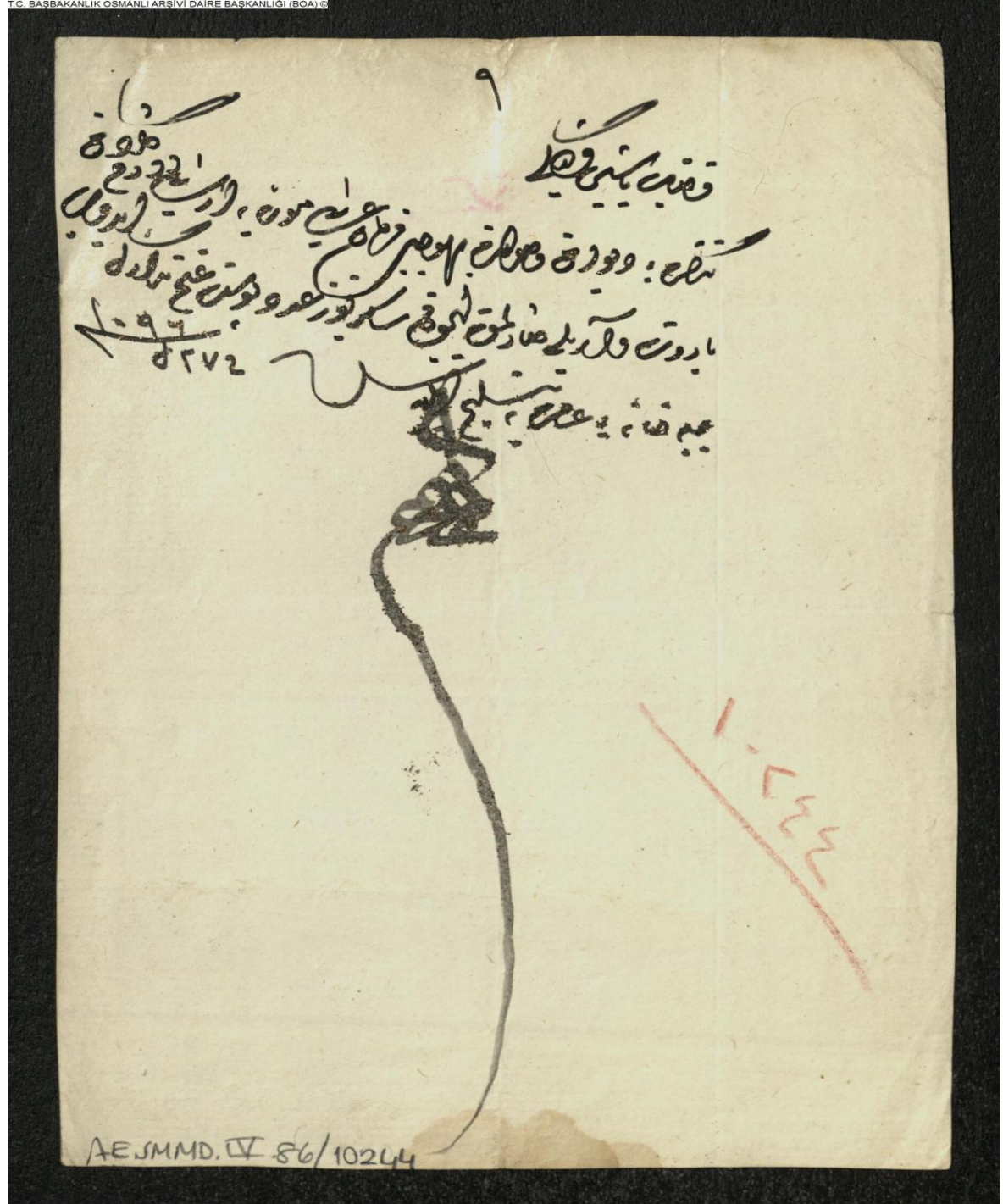
5.Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu, tarih boyunca birçok kültür ve medeniyetle etkileşimde bulunmuş, bu süreçte çeşitli ekonomik ve sosyal dinamikler geliştirmiştir. Bu sosyal ve ekonomik dinamikler içerisinde yetiştiriciliği ve tüketimi yaygın olan Osmanlı kaynaklarında ganem olarak kullanılan koyunun yeri ve önemi büyüktür. Osmanlı Devleti'nde koyun sadece beslenmede değil, aynı zamanda toplumun günlük yaşamında, askeri stratejilerde ve ekonomik yapıda da önemli bir yer edinmiştir. Özellikle Gelibolu, Bender ve Mora yarımadasında siyah barutun taşınması, Diyarbakır'daki barut varillerinin tamiri için Osmanlı Devleti'ndeki koyun yetiştiriciliği ve deri işletmeciliği hayati önem taşımıştır. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nde koyun ve koyun derisi, sadece gıda veya ekonomik gelir kaynağı olmakla kalmamış; askeri lojistikten malzeme kültürüne, sağlık uygulamalarından evrak koruma sistemlerine kadar geniş bir yelpazede hayati roller üstlenmiştir. Koyun derisi, devletin savaş ve savunma stratejilerinde, güvenlik politikalarında ve iktisadi planlamalarında kritik bir unsur olarak konumlandırılmıştır. Arşiv belgeleriyle ortaya konulan veriler, koyun derisinin klasik dönemde özellikle askeri sahada üretim, temin ve kullanım sürecinin sıkı denetim altında tutulduğunu göstermektedir. Varil tamirlerinden barut muhafazasına, cephane lojistiğinden gemi parçalarının inşasına kadar birçok alanda koyun derisine duyulan ihtiyaç, Osmanlı'nın merkeziyetçi idaresi içerisinde süreklilik arz eden bir politika haline gelmiştir.

Askeri amaçla kullanılan barutun muhafazası ve gemilerin daha sağlam bir hâle getirilmesi dışında toplumun giyim kuşamı ile ev eşyaları arasında kendisine yer bulan koyun derisi gıda ürünlerinin korunmasında ve kitapların ciltlenmesinde de önemli işleve sahip olmuştur. Derinin bu denli yaygın kullanım alanına sahip olmasından dolayı temini ve satışa sunulması çeşitli dönemlerde farklı uygulamalara ve yaklaşıma sebep olmuştur. Deriler halkın kendi ihtiyaçlarında kullanımı sırasında yerel bölgelerden temin edilen debbağlar ve küçük kasaplar aracılığı ile olurken başkent İstanbul'un ihtiyacını karşılaması için debbağhâneler kurulmuştur. Derilerin çok defa yurt dışına ihracı ise yasaklanmıştır. Ayrıca halkın taleplerine karşılık vermek için iç pazarda sıkı bir denetim mekanizması oluşturulmuştur. Buradan koyunun Osmanlı besin ihtiyacını nasıl giderdiği ve koyun derisinin savunma sisteminde ne kadar hayati olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu açıdan günümüz Türkiye'sinde hem ekonomik alanda hem de üretim sahasında koyunun kıymetinin bilinmesi ve yetiştirilmesi ile koyun cinslerinin yasalarla kontrol altına alınması elzemdir. Nitekim geleneksel üretim biçimleri ve doğal malzeme kullanımına dayalı bu mirasın sürdürülebilirliği ve yerel kaynakların değerlendirilmesi toplum ve ülke yararı için oldukça önemlidir. Bu bakımdan koyun derisinin geçmişteki stratejik önemini anlaşılmaması bugün yeniden yerli üretimin sağlanması, hayvancılık politikaları ve kültürel miras yönetimi açısından dikkate alınmaya değer bir husustur.

Ekler

Ek 1:

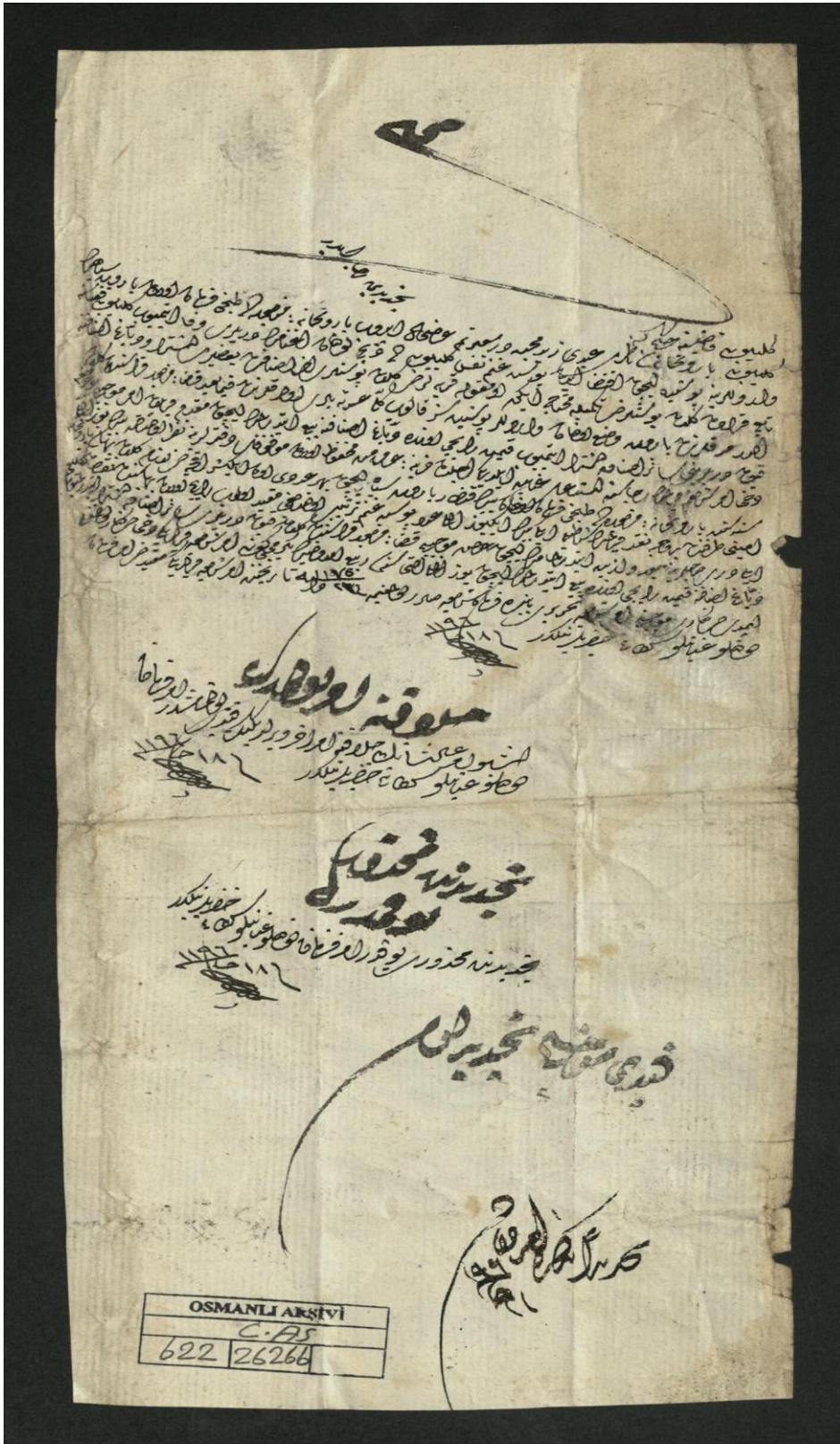
AE.SMMD.IV.00086.10244.001

Kasabbaşı vekili

Tezkire-i divân vusûlünde ber müceb-i fermân-ı âli Mora'ya irsâli lâzım gelen barut varilleri sarılmak için sekiz yüz adet post-ı ganem tedârik cebehâne-i âmireye teslim eylesin.

Fî 27 L. Sene 109

Ek 2:

C.AS.00622.26266.001

Tecdidi ricâ ider.

Gelibolu kâdisına hüküm ki Gelibolu baruthânesinin nâzırı Abdi zîde mecduhû dersa'âdetime arzuhâl idüb baruthâne-i mezbûrede tabh-ı fermân olan barut-ı siyâhın varillerine pusîde için iktizâ eden post-ı ganem nefsi Gelibolu'da zebh olunan ağnâmdan derileri vefâ itmeyüp Gelibolu kazâsına tâbi' kurâdan gelen postlar dahî tekmiile muhtaç iken o makûle karyelerden gelen postları âher esnâftan ba'zıları iştirâ ve debbağ esnâfına aldırmadıklarından barut vaz' olunan varillerin pûsidesiz kalub külli usrete hâdi olduklarından fi-ma-ba'd kazâ-i mezbûre kurâsından gelen koyun derilerine sair esnâfa iştirâ etmeyüp kıymeti rayici üzere debbağ esnâfına bey' ettirmek için mukaddem koyun emri mücebince bu def'a dahî emr-i şerîfim verilmek ricâsına istid'â-i inâyet eylediği ecilden hazine-i âmiremde mahfûz olan mevkufât defterlerine nazar olduktan bin yüz elli senesinde baruthâne-i mezbûrede tabh-ı fermân olunan bin kantar barut-ı siyah için beher adedi on ikişer akçeden lâzım gelen bahası baruthâne emîni tarafından ber vech-i nakd verilmek şartıyla iki bin iki yüz elli adet post-ı ganem tertîb olunduğu mukayyed olub râyici üzere bahasının nukûdi misüllü ile deri sahiplerine cevr ve eziyet ittirmemek için husûs-ı mücebince gazâ-i mezbûr kurâsından gelen koyun derileri sair esnâfa iştirâ ettirilmeyüb debbağ esnâfına kıymeti râyici üzere bey' ettirmek için yüz elli altı senesi Rebiülevvelin yigirminci günü emr-i şerîf verildiği dahî derkenâr olmağla imdi derkenâr mücebince emr-i şerîf tahrîri bâbında fermân-ı şerif sadr olmağın fi 23 Za. Sene 1175 tarihinde emr-i şerîf verildiği mukayyedini emri fermân devletlü inayetlü sultânım hazretlerindir.

Fî 18 Ca. Sene 1196

Hilâfına emr olmuşdur

İşbu emr-i âlişânın hilâfına emr-i âher verildiğin kayd olunmuştur emr-i fermân devletli inayetli sultânım hazretlerindir.

Fî 18 Ca. Sene 1196

Tecdidinde mahzûr yokdur

Tecdidinde mahzûru yokdur emr-i fermân devletli inayetli sultânım hazretlerindir.

Fî 18 Ca. Sene 1196

Kaydı mücebince tecdid etdim.

Tahrîren tezkere-i emr-i fermân

21 Ca. Sene 196.

Kaynaklar

- Acar, H. V. (2018). Moğollardan Anadolu'ya Bir Halk Hekimliği Tedavi Yöntemi: Deriye Çekme. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 8(1), 33-46.
- Akdağ, M. (1949). Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişaf Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti. *Bellekten*, 13(51), 497-568.
- Agoston, G. (2003). XVI. Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthânesi. *Bellekten*, 67(249), 541-552.
- Aritan, A. S. (1993). Ciltçilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 7, 551-557, ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Arslan, R. (2021). 19. Yüzyıldan 20. Yüzyılın Başlarına Safranbolu'da Debbağhâneler. *Avrasya Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 90-110.
- Ateş, O. (2020). Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Asker İaşesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 286-316.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. İstanbul: Başbakanlık Basımevi No: 108, 2010.
- Binark, İ. (1994). *5 Numaralı Mühimme Defteri (209)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Divanı Hümayun Sicilleri Dizisi II, s. 39.
- Bozkurt, N. (1994). Deri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, 174-175, ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Büğüş, N. (2001). *Beykoz ayakkabı fabrikası ve deri imalatı*. (Tez No. 104768) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Dereli, S.M. (2010). *18. yüzyılda kalyon teknolojisi ve Osmanlı kalyonları*. (Tez No. 264492) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Emecen, F. (1988). Ağnam Resmi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 1, 478-479, ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erol, H. (2022). Kültepe Tabletlerinde Deri ve Deri Ticareti. *Archivum Anatolicum*, 16(1), 89-120.
- Fedakâr, C. (2019). *Bender Kalesi*. Kitabevi Yayınları.
- Gölen, Z. (2006). *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gölen, Z. (2002). Osmanlı Barut Üretim Merkezi: Baruthane-İ Âmire. (C. 10, 136-144, ss.). *Türkler Ansiklopedisi*.
- Gökçe, E. (2022). III. Selim Döneminde Isparta'nın Osmanlı ordusuna askeri ve lojistik katkısı: Nizâm-ı Cedid askeri ve mısır seferi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (56), 167-201
- Kartal, M., & Tozun, H. (2022). Osmanlı deri cilt sanatı ve sahtiyan-meşin kullanımı. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12(3), 541-559.
- Kılıç, O., (2017), "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (23), 29-82.
- Mete, Ö.F. (2022). *1570-1573 Osmanlı-Venedik mücadelesi sırasında Mora Yarımadası*. (Tez No. 738270) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Özcan, A. (2003). Lâle Devri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 27, 81-84, ss.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Parry, V. J. (1972). Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Harp Malzemesinin Kaynakları. (*trc. Salih Özbaran*), *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, 3, 42.
- Samat, S. (2023). Bor Halil Nuri Bey İlçe Halk Kütüphanesi'ndeki 16. Yüzyıl Osmanlı Dönemine Ait Cilt Örnekleri. *Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 1/5. 321-339.
- Solak, M. (2018). Osmanlı İmparatorluğu'nun Habsburg Sınır Bölgesinde Barut Üretim Politikası (1567-1574). *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4/6, 283-294.
- Tekin, Z. & Karakaya, E. (2021). Beykoz Miri Debbağhâne leri. *Anasay*, 5(18), 1-22.
- Polat, S. (2020). Osmanlı Devleti'nde Yeteri Kadar Bilinmeyen Bir Proje: Abdurrahman Ağa'nın 1700 (H. 1111) Tarihli Gemi İnşa Faaliyeti ve Bazı Değerlendirmeler. *Bellekten*, 84(300), 623-666.
- Yalçinkaya, M. A. (2002), XVIII. Yüzyıl: İslahat, Değişim ve Diploması Dönemi. (C. 12, 470-512, ss.). *Türkler Ansiklopedisi*.
- Yıldırım, F. (2019). *Nazlı Tuna'nın ince donanması (18. Yüzyıl)*. İstanbul: Hiperyayın.

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Süleyman Müteferrika Defterleri, (AE. SMMD. IV) IV. Cilt,86-10244.

İbnülemin Adliye Defterleri, (İE-ADL), 3-167.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak Kısmı, (TSMA. E), 432/36.

Ali Emiri Süleyman Müteferrika Hatt-ı Hümayun Defterleri, (AE. SMHD. I) I. Cilt, 212/16752.

Cevdet Askeriye Defterleri, (C.AS), 421/17480.

Cevdet Askeriye Defterleri, (C.AS), 622/26266.

Cevdet Askeriye Defterleri, (C.AS), 676/28398.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
